

Dorota Kozaryn

O słownictwie Rejowego "Wizerunku" : o "niszczeniu prawdy"

Studia Językoznawcze 10, 111-119

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DOROTA KOZARYN

Szczecin

O SŁOWNICTWIE REJOWEGO WIZERUNKU:
O „NISZCZENIU PRAWDY”

Słowa kluczowe: semantyka historyczna, idiolekt, Mikołaj Rej

Wizerunek własny żywota człowieka poczciwego Mikołaja Reja, wydany w 1558 roku, wznawiany dwa razy już w XVI wieku (w latach 1560 i 1585), jest opisem wędrowki Młodzieńca do 12 filozofów (od ich imion tytuły kolejnych rozdziałów), których zadaniem jest wskazanie wzorca godnego życia. Utwór ten o charakterze parenetycznym, podobnie jak i wiele innych autorstwa Okszyca¹, prezentuje zachowania uznawane za pożądane, piętnuje natomiast te, których należy unikać. Celem niniejszego artykułu jest ogląd językowego kształtu jednego z takich niepożądanych elementów ludzkiej natury, a mianowicie wybranych elementów tej grupy leksyki, która nazywa *niszczenie prawdy*.

Inspiracją do podjęcia rozważań nad Rejowymi sposobami wyrażania fałszu stał się artykuł Krystyny Kleszczowej pt. *O kłamstwie po staropolsku*. W tekście tym Autorka przywołuje staropolskie i czasami XVI-wieczne wyrazy, które z perspektywy współczesnego użytkownika języka „brzmia archaicznie [...] wyławiając tym samym to, co znamienne jest dla początkowych wieków polszczy-

¹ Parenezę można uznać za podstawowy wyróżnik twórczości Reja: por. „bez zrozumienia dydaktycznego, moralizatorskiego czy wreszcie parenetycznego tła twórczości Reja nie da się sensownie wykryć zasad strukturalnych rządzących stylem jego twórczości”. T. Skubalanka, *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*, Wrocław 1984, s. 55.

zny piśmiennej”². Cel podjętych przez znawczynię semantyki historycznej rozważań stanowi bowiem mówienie „o odmienności, jakiej doświadcza człowiek władający współczesną polszczyzną w zderzeniu z językiem staropolskim”³. Przedstawiany artykuł natomiast stawia sobie za cel dokonanie analizy zmierzającej w nieco innym kierunku: sprawdzenia, które ze staropolskich leksemów służących do sygnalizowania nieprawdy funkcjonują w Rejowym *Wizerunku*, w jakich połączeniach i znaczeniach. Poprzez nałożenie przywołanej przez Kleszczową „zaskakująco bogatej” grupy przymiotników służących do przywoływania cechy ‘to, co nie jest prawdziwe’ na tekst *Wizerunku*, chcemy zweryfikować trafność stwierdzenia M. Pastuchowej, która napisała, że „dla deszyfracji znaczenia jednostki leksykalnej niebędącej w naszym czynnym zasobie słownikowym nie jest konieczna identyczność wartości semantycznej. Wystarczy podobieństwo i «otwarta» postawa wobec zmiany znaczeniowej”⁴. Spróbujemy zatem zestawić leksykę staropolską z XVI-wieczną, usiłując dzięki jej uwikłaniom kontekstowym dotrzeć do semantycznych niuansów Rejowej leksyki, zdając sobie w pełni sprawę z tego, że na tę próbę wpływać będzie niewątpliwie niemożliwa do całkowitego wyeliminowania świadomość językowa współczesnego użytkownika języka, zwłaszcza że część wyrazów, które zostaną poddane analizie, funkcjonuje w dzisiejszej polszczyźnie w innych znaczeniach.

Z listy 17 zestawionych przez K. Kleszczową przymiotników określających cechę ‘niebędący prawdziwym’ w omawianym tekście Okszyca znalazło się 11: *faleczny, fałszywy, krzywy, lżywy, nierządny, niesprawiedliwy, niewierny, obłądny, obłudny, zdradny i złościwy*. Występują one w omawianym tekście z różną częstotliwością, użycia nie wszystkich spośród nich potwierdzają także, że leksemy te zachowały w XVI wieku znaczenie staropolskie (służyły do wyrażania tego, co sprzeczne z prawdą).

Przymiotnik *faleczny* łączy się w *Wizerunku* Reja z rzeczownikami *rozum* i *serce*. *Rozum faleczny* (139/& Dd2/28) ma ten, kto *się z świętym rozumem obchodził na zdradzie* (139/2), to znaczy: *ji wspak obracał, / Nie tam, gdzie przyśłuszało, lecz gdzie miękcej macał* (139/3–4). Nie dbał o realizację celu przyświecającego posiadaczowi rozumu z nakazu Boga, który rozum *na to daje, aby*

² K. Kleszczowa, *O kłamstwie po staropolsku*, „Prace Filologiczne” 2009, XXIII, s. 7.

³ *Ibidem*, s. 8.

⁴ M. Pastuchowa, *Ukryte dziedzictwo. Ślady dawnej leksyki w słownictwie współczesnej polszczyzny*, Katowice 2008, s. 143.

śluszne rzeczy/ A co jest przystojnego miał każdy na pieczy (139/5–6). Z kontekstu wynika, że przymiotnik *faleczny* znaczy tu ‘błędnie, a przez to źle wykorzystywany’. SPXVI podaje, że mamy tu do czynienia ze znaczeniem ‘łudzący, podatny na złudzenie’. Z kontekstu, w którym występuje połączenie *faleczne serce*, wynika, że jest ono (jako symbol przekonań, uczuć, a może i duszy człowieka) przeciwieństwem serca wiernego, uprzejmego, *nigdy nie zmazanego w zakrytej chytrności*,/ *Ktore przed nim drząc stoi w wiernej niewinności*,/ *Rozeznawając i strach i dobroci jego*,/ *Wyznawając go Panem stworzenia wszytkiego* (52/13–16). To wskazuje na znaczenie przymiotnika *faleczny* jako ‘nieszczery’, ale i ‘zły w odniesieniu do Boga’. W SPXVI odnajdujemy w tym wypadku znaczenie ‘kłamliwy, oszukujący, też zły, grzeszny (o ludziach i ich czynach)’.

Przymiotnik *krzywy* występuje przy opisie wyglądu, wskazując na to, że któraś z części ciała nie jest prosta, równa (*Bo choć będzie krzywy nos, oszemłana broda* – 4/25; *Urodzi sie garbaty, drugi z czaplím nosem*,/ *A drugi z świnińm pyskiem a z żorawim głosem*,/ *Więc z krzywemi nogami*, więc z szczyrbatą gębą – 128/1–3) oraz w konstrukcji *być krzywym komu* w różnym szyku i często z elipsą czasownika na oznaczenie ‘spowodować coś złego, być winnym czemuś i zasłużyć na karę’, np. *Krzywdę bychmy w tym Panu czynili*,/ *Będąc w tym sami krzywi*, bychmy Go winili (171/13–14); *Bo i złodziej, by szedł kraść, a uźrzał tam kata*,/ *Wierę by sie podobno przelekl pana brata*,/ *Bo jakoś myśl truchleje, gdy oprawca stoi*,/ *A temu więc nawięcej kto krzyw, iż sie boi*. (139v/5–8); *żeś „ty mnie krzyw, bo ja k woli tobie/ Wiele złego nabroil i mam w zysku sobie*,/ *Że prze nędzne pochlebstwo a marny pożytek*,/ *Ktoregom tam odbiezał, jużem zginął wszytek”* (161v/23–26); *Ale ziemia niekrzywa, sam sobie krzyw każdy*,/ *Iż na przyszle przypadki nie pamięta zawždy[c]* (87/19–20). Żadne z 17 użyć przymiotnika *krzywy* nie potwierdza znaczenia związanego z nieprawdą.

Tylko jedno użycie w *Wizerunku* ma przymiotnik *łyżywy*, używany jest natomiast w kontekście, który z całą pewnością potwierdza znaczenie ‘świadomie wprowadzający w błąd i oszukujący’: *„O, zły marny świecie*,/ *Jakoż ta twa omyłka ty nędzniki gniecie*,/ *Ktorzy tobie snadź więcej niż Bogu dufali*,/ *A omylną nadzieję w tobie pokładali*,/ *O, nędzna obłudności, o, nadziejo łyżywa!*/ *Jakaż tu jest twa sprawa omylna, fałszywa*,/ *Rownie by czaczkim dzieci, tak nas wszytki ludzisz*,/ *A w tym nędznym żywocie jedno darmo trudzisz* (83/13–20). Elementami wskazującymi na znaczenie związane z celowym oszukiwaniem są: nazywanie nadziei także *nędzną obłudnością*, przypisywanie posiadania przez nią *sprawy*

omylnej, fałszywej, czyli takowych działań, nazwania jej zachowań czasownikiem *ludzi* i porównania do zwodzenia dzieci zabawką.

Przymiotnik *nierządny* używany jest w *Wizerunku* w różnych znaczeniach. Sens ‘rozpustny’ odnajdujemy przy określeniu prostytutki (*Także żona nierządna gdy jej zewsząd niosą./ Mnima, by jej to padło z nieba Bożą rosą./ Ano lotr z nierządnicą podzielią sie snadnie./ Owa gdzie co wyludzi, a ow też ukradnie* – 139v/21–24). W umieszczonym na marginalie wypowiedzeniu *Czemu ludzie nierządni w obronach* (173/&; Cc5/8) znaczenie przymiotnika *nierządny* wyprobowane musi być z treści fragmentu, który ten tytuł podsumowuje, zapowiada [*A stąd ci to przypada, iż w drugiej krainie/ I rząd i sprawiedliwość zawsze marnie ginie./ Iż nie mogą przychodzić nigdy k żadnej sprawie./ Jedno tak jako bydlę chodzą zawsze prawie./ Ale wiem, iżec o tym mało trzeba kryślać./ Wszędy, gdzie sie to dzieje, możesz sie domyslać./ Aż więc gdy gwałt przypadnie, toż sie w ten czas kręca./ A oni, co je lupią, już sie dawno smęcą./ Azażby nie lepiej wczas, marni nędznikowie./ Niż gdy już gwałt przypadnie, toż myśleć o sobie?* (173/5–14)] i może być określone jako ‘wprowadzający nieład, nieprzestrzegający ustalonego porządku’. Z kolei w połączeniu *nierządni osłowie*, wykorzystanym przez Reja do określenia kapłanów Kościoła katolickiego, kontekst: *Albo nad jego trzodą drapieżni wilkowie./ Ktorzy niebo i Boga leda zacz by dali./ Aby jedno swym figlom na wszem dokładali* (140/6–8) wskazuje na znaczenie przywołanego przymiotnika ‘niezgodny z dobrze rozumianymi normami moralnymi i obyczajowymi’. Z cytatu tego bowiem wynika, że opisywani jako *nierządni osłowie* urzędnicy Kościoła Pańskiego chcą traktować wiarę w Boga instrumentalnie, wykorzystując ją dla swoich celów.

Także w użyciach przymiotnika *niesprawiedliwy* nie odnajdujemy potwierdzenia znaczenia ‘niezgodny z prawdą’. Nie oznacza bowiem ten przymiotnik ‘czegoś fałszywego’, gdy służy do opisu postępowania Boga: *Gdyż jest tak do brotliwa ta wielmożność jego./ Iż nie czyni nigdy nic niesprawiedliwego./ A dziwnie w swej możności wszystkie rzeczy sprawił/ A każdy stan przy jego własnościach zostawił./ A jako prawy mocarz sobie rozkazuje./ Gdy sie tym świeckim burdam dziwnie przypatruje* (142/11–16). W użyciu rzeczownikowym na marginalie *Niesprawiedliwego upadek* (122v/&; [Cc7]v/28) – jak wynika z treści fragmentu, który jest rozwinięciem tej zapowiedzi w tekście głównym – realizowane jest znaczenie ‘postępujący niezgodnie z prawem, przykazaniami; tu: *tępiący nędznego*’ (122v/11). Trudniej natomiast określić sens przydawki *niesprawiedliwe* w połączeniu z rzeczownikiem *trwogi* (69/&; Dd3v/3). W treści fragmentu zapo-

wiedzianego tym wyrażeniem mowa bowiem o tym, że w sytuacji niespodziewanej wrogiej napaści należy wydać wiele pieniędzy, by się z niewolą nie pobracić (69/30). Można więc wnioskować, że niesprawiedliwy znaczy tu ‘wynikający z nieliczenia się z prawami innych’.

Kolejny z przymiotników związanych w staropolszczyźnie ze znaczeniem ‘niebędący prawdą’ to leksem *niewierny*. W *Wizerunku* przybiera sens ‘niewierzący w Boga, nieprzestrzegający boskich nakazów’, na co wskazują przeciwstawienia: *z onego wdzięcznego/ Zstał sie na wszem omierzłym zasię Panu swemu./ I natura ślachetna zmienila sie jemu./ Bowiem z nieśmiertelnego zstał sie wnet śmiertelny./ A z onego wiernego – mierny a niewierny* (116v/24–28) oraz *Gdyż on zawždy obiecał wiernym błogosławić/ A niewierne i zdrowia, i wszytkiego zbawić* (193v/1–2). Jedno poświadczenie ma także znaczenie ‘podstępny, wiodący do czego marnego, co by miało obruszyć wolą Pana twego’ (189/31–32). Wtedy przymiotnik ten występuje w połączeniu: *od Pana poseł niewierny* (189v/2). Dal-szy kontekst wskazuje także na to, że ów *poseł niewierny* to jeden z tych, którzy mówią, *co im nie kazano./ Czyniąc sie sami posły, choć ich nie posłano./ Gdyż nam kazał doświadczać ducha prawdziwego./ Mowiąc, iż żaden nie jest oproc słowa jego* (189v/7–10). Można by więc szukać tu potwierdzenia nie wprost zna-czenia podawanego przez *Słownik staropolski* ‘nieprawdziwy, fałszywy’.

Przymiotnik *oblędny* występujący w *Wizerunku* czterokrotnie z rzeczow-nikiem *świat* używany jest dla podkreślenia – jak się wydaje z szerokiego kon-tekstu całego utworu – ‘zwodniczości, pozorności, złudności’ tego, co dotyka człowieka: *Wnet kiedy sie urodzi, łzami sie obleje;/ Znać przed strachem, że mu już przyrodzenie mdleje/ Puścić sie na to morze świata oblędnego* (87v/25–27). *Oblędny* jednokrotnie nazywa się w omawianym tekście także człowieka oto-czonego wydarzeniami, które *się rozlicznie toczą a kręcą im dziwnie./ Czasem mu pochlebując, a czasem sprzeciwnie* (9v/23–24). W rzeczownikowym użyciu leksem ten znaczy ‘narażony na bycie zwodzonym, łudzonym’, pośrednio więc ‘oszukany’.

Przymiotnik *obludny* dodany do rzeczownika *przyjaźń* oznacza w *Wizerun-ku* jej ‘nieprawdziwość, nieszczerłość’: *Takżeć też i ci wszyscy taką barwę mają/ Co z obludną przyjaźnią pożytkow szukają;/ Z wirzchu piękna postawa, wewnątrz też zbrukana./ Rownie jako sprochniała ściana malowana* (40/27–30). Połączo-ny z rzeczownikami *świat*, *sprawa* i *postawka* przymiotnik *obludny* występuje w znaczeniu ‘wprowadzający w błąd, mylący’, np. *Bo postawka obludna siła ludzi zwiedzie* (76/19). Natomiast jako przydawka rzeczownika *myśl* wnosi sens

‘niewłaściwy, niegodziwy’: *A tak ten nasz tu żywot jest rycerstwo trudne;/ Za-
wždy z nami wojują złe myśli obłudne,/ Ktore jeśli nie będą gwałtem przelomio-
ny,/ Ba, pewnie nas zwojują bez wszytkiej obrony* (101v/13–16). W *Wizerunko-
wych* użyciach przymiotnika *obłudny* najlepiej więc uwidocznione zostają sensy
związane z szeroko pojmowanym ‘brakiem prawdy’.

Podobnie jest w wypadku przymiotnika *zdradny* występującego z rzeczow-
nikami: *lotr* (21v/22), *świat* (29/22), *żywot* (65/29), *przyrodzenie* (171/22), *na-
dzieja* (159/15), *pochlebstwo* (122v/1) i *serce* (52/9–10) oraz przymiotnika *fał-
szywy* (łączącego się z rzeczownikami: *sprawa*, *świat*, *chłuba ślachectwa*, *przy-
jaźń* i *zdrada*).

Niewątpliwie najwięcej problemów sprawia określenie *Wizerunkowych*
znaczeń przymiotnika *złościwy*, utworzonego sufiksem *-iwy* (jako przymiotnik
skłonnościowy⁵). W *Słowniku staropolskim* wskazuje się następujące znaczenia:
1. ‘postępujący niemoralnie, kłamliwie, oszukańczo; nieuczciwy, okrutny’;
2. ‘niecny, zepsuty, zły, podstępny’; 3. ‘szkodliwy, przynoszący szkody’. Trud-
ność ustalenia *Wizerunkowych* znaczeń bierze się stąd, że konteksty, w których
występuje ten przymiotnik, nie pozwalają z całą pewnością odróżnić jego sen-
su. Dla przykładu następujący cytat: *Rzekł prorok: Wiem, żeś słychał, ubogi
nieboże,/ Że nigdy żaden wymysł k temu nie pomoże,/ By im był Pan ubłagan
a nad wolą jego,/ Kto w czym namniej wykroczy, ten w gniewie u niego./ A wszak
też to bywało i za czasu mego,/ Za onego Achaba krola złościwego,/ Gdy Pan za
zbytki jego karał nędzną ziemię,/ Dawność jest na tej próbie zawždy ludzkie plemię
(181/21–28). [Król Achab to biblijny król Izraela, którego imię stało się syno-
nimem niegodziwości, pamiętnym wrogością okazywaną prorokowi Eliaszowi,
wprowadzeniem kultu Baala i skazaniem na śmierć Nabota z namowy swej żony
Jezabel za niepopelnione winy⁶.] Mimo przywoływanych przez Reja dalszych
informacji (w odległości 8 wersów od tego o królu *złościwym*): *Że i krol był
i pani przyrodzenia zlego./ Odstąpiwszy od Pana leda co chwalili/ Wedle swoich
wymysłów i proroki zbili* (181v/4–6), czyli ukazujących *zbytki krola*, wiemy tyl-
ko, że – ponieważ królewskie działania były i niemoralne, i oszukańcze, i przy-
niosły szkodę – przypisana królowi Achabowi przydawka *złościwy* może wnosić*

⁵ Por. Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Splawiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka
polskiego*, Warszawa 1965, s. 229: „to nazwy właściwości przedmiotu A związanej z przedmiotem
B lub z czynnością lub stanem, ku którym A okazuje skłonność: ‘skłonny do...’ lub własnościow-
y”.

⁶ Za: W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1987, s. 13.

każde ze wskazanych znaczeń. Pewne jest tylko to, że przymiotnik ten wyraża negatywną ocenę desygnatu, który określa się tym leksemem.

Z przeprowadzonego oglądu wynika, że nie wszystkie staropolskie przymiotniki – jak nazwała je Kleszczowa – „zdatne do sygnalizowania nieprawdy” zachowały tę zdolność w XVI-wiecznym *Wizerunku*. Nie odnajdujemy tego sensu w wypadku użyciu przymiotników: *krzywy*, *nierządny*, *niesprawiedliwy* oraz *niewierny*. Nie jesteśmy w stanie go wskazać w użyciach przymiotnika *złościwy*. Odnajdujemy natomiast przy wykorzystywaniu leksemów: *łżywy*, *obludny*, *zdradny*, *falszywy*, częściowo: *oblędny*, *faleczny* i *niewierny*. Warto także zauważyć, że te leksemy, które i w tekście XVI-wiecznym związane są znaczeniowo z wyrażaniem ‘tego, co nie jest prawdą’, łączą się z tymi samymi rzeczownikami: najczęściej z wyrazem *świat* (przymiotniki: *obludny*, *zdradny*, *oblędny*, *falszywy*) oraz *nadzieja* (przymiotniki: *łżywy*, *zdradny*), *serce* (z nim łączą się przymiotniki: *faleczny*, *zdradny*), *przyjaźń* (przymiotniki: *obludny*, *falszywy*) i *sprawa* (z przymiotnikami: *obludny*, *falszywy*). Dominacja w tym względzie połączeń z rzeczownikiem *świat* (4 przymiotniki utworzyły z tym wyrazem połączenia użyte ogółem 9 razy na ogólną liczbę 31 użyciu tych przymiotników, które zachowały interesujące nas tu staropolskie znaczenie, co stanowi 29% wszystkich ich użyciu) odpowiada wymowie „ideowej” Rejowego tekstu, który każe swojemu bohaterowi Młodzieńcowi podróżować od jednego filozofa do drugiego właśnie dlatego, że świat ziemski człowieka okłamuje, *prawdę niszczy a fałszu używa* (2v/2).

Z omówionych w artykule przymiotników w czynnym zasobie współczesnej polszczyzny nie funkcjonują leksemy: *łżywy*, *faleczny*, *złościwy*, *zdradny*. To więc na ich przykładzie możemy próbować wykazać zasadność stwierdzenia M. Pastuchowej, przywoływanego na początku przedstawianych rozważań. Z całą pewnością wiązałybyśmy znaczeniowo z ‘tym, co nieprawdziwe’ przymiotnik *faleczny* ze względu na – jak określa to Pastuchowa dla przymiotnika *lubieżny* – „«siłę semantyczną» rdzenia, obecnego w wielu współczesnych derywatach”⁷ (z łac. *falsum*; w SStp i SPXVI – hasło: *faleszny*). Trudniej byłoby już w wypadku przymiotnika *łżywy*. Odkrycie w tym leksemie znaczenia związanego z prawdą mogłoby ewentualnie stać się udziałem kogoś, kto zna frazeologizm *łgać w żywe oczy* i wie, że czasownik *łgać* w 3 os. lp. przybierał formę *łże*. Nie jest to niemożliwe, zważywszy na to, że w *Słowniku frazeologicznym*

⁷ M. Pastuchowa, *op.cit.*, s. 143.

współczesnej polszczyzny⁸ przy frazeologizmie w żywe oczy umieszcza się dopisek: „[najczęściej w połączeniu z czasownikami typu *kpić, kłamać, drwić, łgać*]⁹ i jako jeden z kontekstów (z literatury pięknej) podaje się fragment: *Tak ją przygwoździł, tak stłamsił, że [...] do kierowniczkę podreptała na zaplecze i łząc babie w żywe oczy, że zasłabła [...] wymusiła na niej natychmiastowe zwolnienie* (D. Bargielowski, „*Szczerze bez obciachu*”, Warszawa 1979)¹⁰. Wymaga już jednak od użytkownika języka większej świadomości językowej¹¹. Odkrywanie znaczenia w wypadku przymiotnika *zdradny* odsyła do istniejącego we współczesnej polszczyźnie rzeczownika *zdrada*, którego znaczenia (‘przejście na stronę nieprzyjaciela; niedochowanie wiary komu czemu; wydanie kogo czego’¹²) aspektu ‘nieprawdy’ w ogóle nie zawierają. I wreszcie przymiotnik *złośliwy*. Przeciętny użytkownik języka powiąże zapewne ze względów brzmieniowych leksem ten z wyrazem *złośliwy* (‘nacechowany niechęcią, wrogością; przejawiający je; zjadliwy, uszczypliwy, bardzo nieżyczliwy’). Ten, który ma historyczną kompetencję odbiorczą czyli – według M. Pastuchowej – posiadający zdolność do odbioru elementów historycznych danego języka [ich rozumienia] i ich wskazywania we współczesnej polszczyźnie¹³ mógłby wyraz powiązać z wyrazem *złość*. Jednak dopiero wiedza o znaczeniu staropolskim może naprowadzić na znaczenie ‘nieprawdziwy’.

Przymiotniki staropolskie, które w XVI-wiecznym *Wizerunku* nie mają już znaczenia ‘niebędący prawdziwym’ (choć, jak wskazuje SPXVI, niektóre z nich jeszcze w ówczesnej polszczyźnie ogólnej takie znaczenie poświadczają): *krzywy, nierządny, niesprawiedliwy* oraz *niewierny* i współcześnie w tym znacze-

⁸ S. Bąba, J. Liberek, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa 2001.

⁹ *Ibidem*, s. 508.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ M. Pastuchowa odróżnia kompetencję językową (łączna umiejętność posługiwania się językiem, tzn. zdolność rozumienia i tworzenia zdań w danym języku (kompetencja ściśle językowa), oraz posługiwanie się tą zdolnością odpowiednio do sytuacji komunikacyjnej (kompetencja komunikacyjna/pragmatyczna); pewna struktura, układ złożony z wielu elementów), a także świadomość językową (różnie rozwinięta u różnych użytkowników języka posiadających niewątpliwie kompetencję językową). U lingwistów na świadomość lingwistyczną nakłada się świadomość językowa. Autorka odróżnia też kompetencję nadawczą od odbiorczej i historyczną od współczesnej, uwzględniając przy opisie historycznej kompetencji odbiorczej intuicję językową (*op.cit.*, s. 123–125).

¹² Za: *Mały słownik języka polskiego*, pod red. H. Auderskiej, wyd. 6, Warszawa 1989, s. 996.

¹³ Por. M. Pastuchowa, *op.cit.*, s. 124.

niu nie występują. Dla porządku wspomnieć tu należy o frazeologizmie w *krzywym zwierciadle* znaczącym ‘w sposób karykaturalny, celowo przejawskrawiony, przesadny, ośmieszający’¹⁴, zawierającym więc dawny związek znaczeniowy z ‘nieprawdą’ z jednej strony i ‘ośmieszaniem’ z drugiej¹⁵; oraz o połączeniu wyrazowym *niewierny przekład*, które wskazuje na to, że przekład odbiega od oryginału, czyli nie oddaje istoty/prawdy zawartej w oryginale. Gdyby więc nie „lista Kleszczowej” przywołane przymiotniki: *krzywy*, *nierządny*, *niesprawiedliwy* oraz *niewierny* nie byłyby poddawane oglądowi jako te, które znaczeniowo „zdatne są do sygnalizowania nieprawdy”. W ten sposób w niniejszym artykule nie zostałyby wskazany – co prawda jednostkowy, ale z punktu widzenia badania idiolektu istotny – odcień znaczeniowy przymiotnika *niewierny* w połączeniu z rzeczownikiem *poseł*. Potwierdza to konieczność przeprowadzania semantycznych badań historycznych, które, wzbogacając wiedzę o historii naszego języka, pozwalają lepiej rozumieć historię kultury i społeczeństwa.

THE VOCABULARY OF REJ'S *WIZERUNK* ABOUT “DESTRUCTION OF THE TRUTH”

Summary

Keywords: historical semantics, idiolect, Mikołaj Rej

The aim of this article is to determine which of the 17 old Polish adjectives used to signal untruth, collected and analyzed by K. Kleszczowa in the article *O kłamstwie po staropolsku* (“About the lie in the old Polish”) function in Rej’s *Wizerunk* (“Image”) in what connections and meanings. The conducted analysis show that out of 11 adjectives common to old Polish and Rej’s *Wizerunk*, 5 was not used to express “destruction of the truth”.

¹⁴ S. Bąba, J. Liberek, *op.cit.*, s. 1043.

¹⁵ Szerzej o tym aspekcie por. K. Kleszczowa, *op.cit.*